YEVROPA ITTIFOQINING ZAMONAVIY VA KLASSIK MUAMMOLARI: INTEGRATSIYA PARADOKSLARI VA XXI ASR SINOVLARI

Shoxrux Majidov
Jahon iqtisodiyoti va Diplomatiya universiteti magistranti,
Kun.uz boshlovchi va jurnalisti

Received: 25.10.2025
Revised: 26.10.2025
Accepted: 27.10.2025

Kalit so‘zlar:
Yevropa Ittifoqi; demokratik defitsit; integratsiya paradokslari; iqtisodiy-valyuta ittifoqi; geosiyosiy beqarorlik; energiya xavfsizligi; raqamli suverenitet; migratsiya siyosati; mudofaa hamkorligi; huquq ustuvorligi.

Annotatsiya. Yevropa Ittifoqi (YeI) iqtisodiy, siyosiy va huquqiy integratsiyaning betakror modeli hisoblanadi. Ushbu maqolada integratsiya jarayonida an’anaviy muammolar — demokratik legitimlik tanqisligi, kengayish va chuqurlashuv o‘rtasidagi paradoks hamda iqtisodiy-valyuta ittifoqining institutsional nomutanosibliklari — XXI asrning yangi sinovlari bilan qanday kesishishi tahlil qilinadi. Geosiyosiy beqarorlik, energiya xavfsizligi, raqamli suverenitet, migratsiya siyosati, mudofaa hamkorligi va huquq ustuvorligi kabi omillar YeIning ichki uyg‘unligi va tashqi roliga ta’sir etmoqda. Maqola YeIning bugungi integratsiya modelini qayta ko‘rib chiqish va uni kuchaytirishga qaratilgan islohotlarni ham o‘rganadi.

Ключевые слова:
Европейский союз; дефицит демократии; парадоксы интеграции; экономический и валютный союз; геополитическая нестабильность; энергетическая безопасность; цифровой суверенитет; миграционная политика; оборонное сотрудничество; верховенство права.

Аннотация. Европейский союз (ЕС) представляет собой уникальную модель экономической, политической и правовой интеграции. В данной статье анализируется, как традиционные вызовы интеграционного процесса – дефицит демократической легитимности, парадокс между расширением и углублением, институциональные дисбалансы экономического и валютного союза – пересекаются с новыми вызовами XXI века. Такие факторы, как геополитическая нестабильность, энергетическая безопасность, цифровой суверенитет, миграционная политика, оборонное сотрудничество и верховенство права, влияют на внутреннюю согласованность и внешнюю роль ЕС. В статье также рассматриваются реформы, направленные на пересмотр и укрепление существующей модели интеграции ЕС.

`

Keywords: European Union; democratic deficit; integration paradoxes; economic and monetary union; geopolitical instability; energy security; digital sovereignty; migration policy; defense cooperation; rule of law.

Abstract. The European Union (EU) is a unique model of economic, political and legal integration. This article analyzes how traditional challenges in the integration process - the deficit of democratic legitimacy, the paradox between enlargement and deepening, and the institutional imbalances of the economic and monetary union - intersect with the new challenges of the 21st century. Factors such as geopolitical instability, energy security, digital sovereignty, migration policy, defense cooperation and the rule of law are affecting the internal coherence and external role of the EU. The article also examines reforms aimed at revising and strengthening the current model of EU integration.

Kirish. Yevropa Ittifoqining ildizlari 1951-yilda tuzilgan Yevropa Ko‘mir va Po‘lat hamjamiyatiga borib taqaladi. Bu hamjamiyat asosida qurilgan Yevropa Ittifoqi yillar davomida “siyosiy barqarorlik + iqtisodiy farovonlik” formulasiga tayanib, xalqaro maydonda “normativ kuch” sifatida shakllandi. Dastlab iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish orqali urushlar xavfini kamaytirish maqsad qilingan bo‘lsa, keyinchalik u ko‘p qirrali siyosiy hamkorlikka aylandi. Biroq XXI asrda yuzaga kelgan geosiyosiy beqarorlik va raqamli inqilob YIning integratsion loyihasini qayta baholash zaruratini paydo qildi. Bugun YI iqtisodiy turbulensiya, geosiyosiy raqobat va ichki siyosiy qutblanish sharoitida o‘z qiymat va institutlarini himoya qilishi hamda modernizatsiya qilishi kerak.

Nazariy asoslar

Demokratik defitsit — YeI ning asosiy nazariy muammolaridan biri. Qaror qabul qilish jarayonidagi murakkab institutlar fuqarolar va YeI organlari o‘rtasida uzoqlashuvga olib kelmoqda; olimlar buni YeI Parlamentining vakolatlarini kengaytirish va siyosiy partiyalarning transmilliy darajada shakllanishi orqali yumshatishni taklif etadi. Shu bilan birga, **chuqurlashuv–kengayish paradoksi** ham muhim nazariy masala bo‘lib, yangi davlatlar qo‘shilgani sayin integratsiya jarayoni murakkablashadi va differensial integratsiya modellari vujudga keladi.

`

Iqtisodiy-valyuta ittifoqining nomutanosibligi esa yagona pul siyosati mavjud bo‘lgani holda yagona fiskal siyosat yo‘qligidan kelib chiqadi. R. Mundellning **optimal valyuta zonalari** nazariyasi fiskal barqarorlikni ta’minlamasdan turib valyuta zonasining samarali bo‘lishi mumkin emasligini ko‘rsatadi. Bu nazariy nuqtalar YeIning klassik muammolarini anglashga zamin yaratadi.

Klassik muammolar

Yevropa Ittifoqining integratsiya tajribasida an’anaviy muammolar bir nechta asosiy yo‘nalishda jamlanadi. Birinchidan, **institutsional murakkablik:** YeI Komissiyasi, Kengashi va Parlamenti o‘rtasidagi murakkab uchlik tizimi demokratiya nuqtayi nazaridan noaniqliklar tug‘diradi. Qaror qabul qilish jarayoni uzoq, ko‘p pog‘onali va fuqarolar uchun tushunish qiyin, bu esa demokratik legitimlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ikkinchidan, **iqtisodiy assimetriya:** Shimol va Janub o‘rtasidagi fiskal va makroiqtisodiy tafovutlar integratsiya samaradorligini susaytiradi. Yevrohududdagi qarz inqirozlari ushbu tafovutlarni yanada chuqurlashtirib, bir xil pul birlikning turli iqtisodiy model va siyosatga ega davlatlar uchun qanchalik murakkab ekanini namoyish etdi. Uchinchidan, **huquqiy va siyosiy markazlashuv:** Ittifoq institutlarining milliy qonunlarga kuchli ta’siri ba’zi a’zo davlatlarda suverenitet masalasida norozilik uyg‘otadi. Bu masalalar Yevroittifoq ichida “subsidiyarlik” tamoyilini qanchalik muvofiq qo‘llash kerakligi haqidagi bahslarni kuchaytiradi.

Zamonaviy sinovlar

Geosiyosiy beqarorlik va strategik avtonomiya

Rossiya–Ukraina urushi YeIning tashqi siyosatini tubdan o‘zgartirdi. Bu mojarodan keyin Yevropa strategik avtonomiyaga intila boshladi — ya’ni energetika, mudofaa va texnologiya sohalarida o‘ziga tayanadigan siyosat yuritish. Yevropa Komissiyasining **REPowerEU** yo‘l xaritasi Rossiya nefti, gazi va yadroviy yoqilg‘isiga qaramlikni tugatishga qaratilgan bo‘lib, 2025-yildan yangi gaz shartnomalarini tuzishni taqiqlash, 2027-yilgacha mavjud shartnomalarni

`

bosqichma-bosqich tugatish va diversifikatsiya choralarini jadallashtirishni ko‘zda tutadi. Bu tashabbuslar energiya xavfsizligini mustahkamlash bilan birga geosiyosiy mustaqillikni oshirishni ham maqsad qiladi.

Energiya va iqlim o‘zgarishi

Yevropa Ittifoqi yashil o‘tish jarayonini jadallashtirish orqali iqlim o‘zgarishiga barham berishga intilmoqda. **Fit for 55** paketi 2030-yilgacha issiqxona gazlarini 55 foizga kamaytirish rejasini belgilab, sanoat, transport va energiya sektorlarida keskin o‘zgarishlar talab etadi. **REPowerEU** dasturi esa energiya mustaqilligini kuchaytirish va toza energiya manbalari ulushini oshirishga qaratilgan. Biroq 2025-yilgi **State of the Digital Decade** hisobotiga ko‘ra, 5G va tolali infratuzilma yetarli darajada rivojlanmagan, sun’iy intellekt va bulut texnologiyalarini qabul qilish sekin kechmoqda, raqamli ko‘nikmalar yetishmaydi va energiya ta’minoti raqamli iqtisodiyotning tez o‘sishiga mos ravishda rivojlana olmayapti. Ushbu struktura muammolari iqlim o‘tishini va raqamli transformatsiyani birgalikda boshqarishni talab etadi.

Raqamli suverenitet va texnologik raqobat

Raqamli inqilob davrida Yevroittifoq global texnologik standartlarni belgilashga intilmoqda. **Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi qonun (DSA)** hamda **Raqamli bozorlar to‘g‘risidagi qonun (DMA)** platformalar ustidan nazoratni kuchaytiradi va foydalanuvchilarga shikoyat qilish, axborot lentasini tartibga solish, shaffof reklama ko‘rish huquqlarini beradi. **Sun’iy intellekt to‘g‘risidagi qonun (AI Act)** esa AI tizimlarining xavfsizligi va etik mezonlarga javob berishini talab etadi. Shu bilan birga, 2025-yilgi **State of the Digital Decade** paketi generativ AI ning raqobatbardoshligi va energiya ishlab chiqarishiga ta’siri, yarim o‘tkazgichlar, bulut va ma’lumotlar infratuzilmasi bo‘yicha strategik qaramliklar va raqamli ko‘nikmalar bo‘yicha gender tafovutlarni engish zarurligini ko‘rsatadi.

Migratsiya siyosati va inson huquqlari

`

2024-yilgi **Migratsiya va Boshpana pakti** YeIning chegara boshqaruvi, tezkor protseduralar va o‘zaro birdamlikni ta’minlashga qaratilgan bo‘lsa-da, inson huquqlari tashkilotlari paktning ayrim normalari bo‘yicha xavotir bildirmoqda. Human Rights Watch 2025 hisobotida yangi qoidalar boshpana olishni qiyinlashtirishi, davlatlarga tezkor qarorlar qabul qilish imkonini berishi hamda “mass influx” vaziyatlarida boshpana talab qilish huquqini rad etishga ruxsat berishini tanqid qiladi. Yevropa Ittifoqi migrantlarni uchinchi davlatlarga qaytarish amaliyotini kuchaytirayotgani, Misr, Mauritaniya, Livan va boshqa hamkor davlatlar bilan kelishuvlarda inson huquqlari kafolatlari etishmasligi ham qayd etilgan. Yevropa Fundamental Huquqlar Agentligi esa YeI chegaralarida migrantlarga nisbatan zo‘ravonlik va yordam ko‘rsatmaslik holatlari yetarlicha tekshirilmayotganini bildiradi.

Mudofaa hamkorligi va xavfsizlik

AQSh siyosatining o‘zgarishi va Rossiya tahdidining kuchayishi YIning mudofaa va xavfsizlik siyosatini qayta ko‘rib chiqdi. 2024–2025 yillarda YeI a’zolari mudofaa xarajatlarini yalpi ichki mahsulotning o‘rtacha 1,9 foiziga yetkazdi. Shunga qaramay, Yevropa mudofaa sanoati sohasida hamkorlik va investitsiyalar bo‘yicha kelishmovchiliklar mavjud: a’zo davlatlar o‘z milliy sanoatini qo‘llab-quvvatlashni afzal ko‘rmoqda, qo‘shma dasturlar va umumiy xarid mexanizmlari esa sust rivojlanmoqda. Yevropa Ittifoqining **Strategic Compass va Defence Industrial Policy** tashabbuslari mudofaa sektori integratsiyasini chuqurlashtirishni nazarda tutadi, biroq bu jarayon qiyin kechmoqda.

Huquq ustuvorligi

Yevropa Ittifoqida huquq ustuvorligini ta’minlash demokratik qadriyatlarni himoya qilishning asosi hisoblanadi. Byudjet shartlilik mexanizmi sud mustaqilligi va hukumatlar hokimiyatining bo‘linishi kabi tamoyillarga rioya qilinmagan davlatlarga moliyaviy choralar ko‘rish imkonini beradi. 2025-yilgi **Rule of Law Report**’da huquq ustuvorligi iqtisodiy raqobatbardoshlik va jamiyatning ijtimoiy

`

birligini mustahkamlashning ajralmas qismi ekanligi e'tirof etildi. Biroq Polsha va Vengriya kabi davlatlar bilan keskin tortishuvlar YIning bu boradagi birligini sinovdan o'tkazdi.

Islohotlar va istiqbollar

Institutsional islohotlar. YeI kengayishi fonida veto huquqlarini qisqartirish va malakali ko'pchilik ovoziga o'tish muhokama qilinmoqda. 2024–2025-yillardagi Iqtisodiy boshqaruv tahlili qaror qabul qilish jarayonini soddalashtirish va demokratik legitimlikni oshirishga qaratilgan.

Fiskal va iqtisodiy islohotlar. Yangi fiskal qoida va investitsiyaviy rag'batlar iqtisodiy barqarorlik va bozorning chuqurlashuviga yordam beradi. 2025 yilgi State of the Digital Decade paketi YIning raqamli diplomatiyasi, sun'iy intellekt va ta'minot zanjiri barqarorligiga urg'u beradi, biroq struktura muammolari – 5G va tola kabel tarmoqlarining yetarli darajada joriy etilmagani, raqamli ko'nikmalar yetishmasligi va raqamli sektorning energiya iste'moli yuqori ekani – saqlanib qolmoqda.

Energiya va iqlim siyosati. REPowerEU va Fit for 55 dasturlarining amalga oshirilishi Rossiya energetik resurslariga qaramlikni tugatish hamda YIning iqlim maqsadlariga erishish uchun muhim. Yo'l xaritasida 2025–2027-yillarga mo'ljallangan bosqichlar, yangi infratuzilma va diversifikatsiya choralari belgilangan.

Huquq ustuvorligi va demokratiya. Byudjet shartlilik mexanizmi demokratik qadriyatlarga rioya qilmaslik holatlarida iqtisodiy choralarga asos bo'ladi. 2025 yilgi Strategic Compass va Mudofaa sanoat strategiyasi Xavfsizlik va mudofaa hamkorligini kuchaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, YI a'zolari o'rtasida moliyaviy va sanoat hamkorligi masalalari bo'yicha kelishmovchiliklar saqlanib turibdi.

Yevropa Ittifoqi integratsiya tarixida yangi murakkab bosqichga kirmoqda. Klassik muammolar – demokratik defitsit, iqtisodiy nomutanosiblik va kengayish paradokslari – zamonaviy sinovlar bilan uyg'unlashib bormoqda. Energiya

`

mustaqilligi, raqamli suverenitet, migratsiya va mudofaa masalalaridagi yangi ustuvor yo‘nalishlar YI ni global siyosiy, iqtisodiy va texnologik kuch sifatida saqlab qolish uchun zarur. Shu bilan birga, huquq ustuvorligi va demokratik qadriyatlarga sodiqlik YIning barqarorligini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. YI o‘z ichki uyg‘unligini mustahkamlab, xalqaro sahnada innovatsion va barqaror hamkorliklar yaratishga intilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Follesdal, A. & Hix, S. (2006). Why There is a Democratic Deficit in the EU. Journal of Common Market Studies.
2. Mundell, R. (1961). A Theory of Optimum Currency Areas. American Economic Review.
3. Schimmelfennig, F. & Sedelmeier, U. (2019). The Europeanization of Central and Eastern Europe. Oxford University Press.
4. European Commission (2024). Economic Governance Review. Brussels.
5. Amnesty International (2024). EU Migration Pact: Human Rights Concerns.
6. European Parliament (2024). Digital Services Act & Digital Markets Act Overview.
7. European Council (2024). Strategic Compass and Defence Industrial Strategy.
8. Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Journal of Common Market Studies.
9. European Commission (2025). State of the Digital Decade Package.
10. European Commission (2025). REPowerEU Roadmap.
11. European Movement (2025). Rule of Law Report.
12. Heinrich-Böll-Stiftung (2025). EU Defence Industrial Policy in a New Era.
13. CEPS (2025). International Digital Strategy of the EU: Digital Diplomacy and Economic Security.

`